

ΠΥΡΟΜΑΝΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΜΠΥΡΟΣΚΟΠΙΑ

ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΛΑΩΙ *

Ἐν Ἀργαλαστῇ τῆς Μαγνησίας, κατ' ἀνακοίνωσιν, ἡ ὁποία δημοσιεύεται, κατωτέρω, ὅταν κουβετιάζῃ ἡ φωτιά ἐπιλέγουσι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημίας τινος¹⁾. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς συνηθείας ταύτης δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ σημειώσωμέν τινα περὶ τῶν δοξασιῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἐκ τῶν καιομένων ἀνθράκων ἢ ξύλων ἀκουομένους κρότους, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν ἂν αἱ δοξασαὶ αὗται διετήρησαν λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας μαντικῆς.

Λέγουσιν ὅτι ἡ φωτιά κουβετιάζῃ (ἢ τοι ὁμιλεῖ²⁾), ὅταν τὰ καιόμενα ξύλα ἢ τὰ κάρβουνα κροταλίζωσιν ἢ ὅταν γλῶσσοὶ δαύλοὶ ἐμβαλλόμενοι εἰς τὸ πῦρ σίζωσιν ἐκ τοῦ μὴ καιομένου ἀκροῦ αὐτῶν. Ὑπολαμβάνουσι δὲ τοὺς ἀκουομένους κρότους ὡς ἀπηχήσεις μακρῶν λόγων καὶ πιστεύουσι κοινῶς, ὅτι εἶναι ταῦτα σημεῖον εἴτε κακολογίας τοῦ ἀνταρπάκτου ἢ τινος τῶν περὶ τὴν πυρὰν καθημένων, γινομένης ἔξω τῆς οἰκίας κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, ἢ ἀπλῶς λόγων περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἄδηλον δ' ἔμως ἂν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν.

Τοιαῦται δοξασαὶ ἐπικρατοῦσιν εἰς πολλὰς ἐλληνικὰς χώρας, ἐξ ὧν δὲ περὶ αὐτῶν γινώσκωμεν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι εἶναι πανελλήνιοι. Ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἐδεβαιώθη περὶ τούτου ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων, ὅτι ὁ ῥοιζὸς τῶν ἀνημμένων ἀνθράκων καὶ ὁ σισμὸς τῶν γλω-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 345—357.

1) Λαογραφ. Γ' 495. Ἀνακοίνωσις Γ. Θ. Χατζιώτη, καθηγητοῦ. «Ὅταν κουβετιάζῃ ἡ φωτιά» ἐπιλέγουσι: «Φίλος νὰ λέγῃ, ἐχτὸς νὰ σκάσῃ».

2) Κουβετιάζω ῥ. ἀπὸ τοῦ κουβέντι (ἢ) = ὁμιλία. Ἡ λ. αὕτη ἐκ τοῦ λατ. conventus, ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις φερομένη ὑπὸ τοὺς τύπους κομβέντιος, κομβέντιος, κομβέντιον, κόμβενδορ κττ., διετήρησε τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν τῇ λατινικῇ, τῆς συνόδου, συναλεύσεως. Ἀλλὰ εἰς τὴν δημώδη ἐνίσταται ἔχει τὴν σημασίαν ταύτην, οἷον ἐν τῇ τυπικῇ στίχῳ τῶν δημοτικῶν ἀομάτων: «πῶχουν οἱ κλέφταις μάζωξῃ, πῶχουν κρυφῇ κουβέντι». Εἰς τὴν κουτοεὐλαχικὴν ἡ λ. πλησιάζει πρὸς τὸν νεοελληνικὸν τύπον κουβέντι (ρωμουνιστί cunvint), ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν κουβέντι = ὁμιλία, διάλογος. Παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς διετήρησεν ὁμοίως καὶ τὴν πρώτην σημασίαν αὐτῆς· δὲν ἀναγράφεται μὲν αὕτη ἐν τοῖς λεξικοῖς τοῦ G. Meyer καὶ τοῦ Χριστοφορίδου, ἀλλ' ὡς ἐνθυμοῦμαι οὕτως ἐκάλουν οἱ Μιρδῖται τὰς ἐνόπλους συναλεύσεις αὐτῶν κατὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀλβανικοῦ συνθέσμου (λίγας) ἐν ἔτει 1878.

ρῶν δαυλῶν θεωροῦνται ὡς σημεῖον λόγων περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, διαμειβομένων ἐκτὸς ταύτης¹⁾. Ἄλλ' ὑποτίθεται ὅτι συνηθέστερον ὁ λόγος εἶναι δυσάρεστος, καταλαλία ἢ συκοφαντία ἢ ὕβρεις. Εἰς τὰ Λεβέντισσα τῆς Λακεδαιμόνος «ὅταν ἡ φωτιά πετάῃ σπύθαις, εἶναι σημεῖον ὅτι κακὰ λόγια λέγονται κατὰ τῆς οἰκογενείας»²⁾, καὶ εἰς τὴν Κύπρον ὁμοίως ὅταν ἡ πυρὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐκβάλλῃ φλόγας καὶ κροτεῖ, ὁ κρότος θεωρεῖται σημεῖον κακογλωσσῆς καὶ νομίζουν ὅτι δυσφημεῖται ἡ οἰκογένεια, εἰς τῆς ὁποίας τὴν οἰκίαν ἀνήφθη ἡ πυρὰ³⁾. Ἐν Πλαγιᾷ τῆς Βονίτσης, ὅταν ἡ φωτιά φουστῇ λέγουν ὅτι κάπου μᾶς κακολογοῦν⁴⁾. Ἐν Ἡπείρῳ ὁ σισμὸς δαδὸς ἢ δαυλοῦ εἶναι σημεῖον καταλαλίας⁵⁾, ἐπίσης καὶ ὁ ῥοῖζος τῶν φλογῶν δεικνύει ὅτι κάπου σὲ ἀναβάλλουν⁶⁾. Ἄλλ' ὅτι ἐν Ἡπείρῳ πιστεύουσιν, ὅτι ἐνδέχεται νὰ μηνύωσι τὰ τοιαῦτα σημεῖα καὶ εὐμενεῖς λόγους, καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπιλεγομένων καὶ ἐκεῖ ἐπωδῶν, τὰς ὁποίας ἀναγράφομεν κατωτέρω. Εἰς τὰ Λακκοδίκια τοῦ Παγγαίου (ἐν Μακεδονίᾳ) ἡ συρίζουσα φλόξ ὁμοίως πιστεύεται ὅτι σημαίνει κακολογίαν⁷⁾, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει⁸⁾.

Τὰ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὸ ἀσφαλὲς τοῦ μαντεύματος γεννώμενα συναισθήματα εἶναι πρῶτον μὲν ἡ περιέργεια ἂν εὐμενῆς ἢ δυσμενῆς εἶναι ὁ γινόμενος λόγος καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀποκαλύψεως τοῦ κακολογούντος· δεύτερον δὲ ἡ προσπάθεια ὅπως διὰ μαγικῶν τρόπων καταπολεμήσῃ ἢ βλάψῃ τὸν ἐχθρόν.

Περὶ τοῦ πρώτου γινώσκομεν ὅτι ἐν Λέσβῳ, ὅταν ἀκουσθῇ ὁ δαυλὸς σίζων ἐν τῇ ἐστίᾳ, λέγουν Σώπα! Καὶ ἂν μὲν ὁ ἄνθρωπος ἀμέσως καταπαύσῃ, πιστεύουν ὅτι ἐχθρὸς ἐκακολόγη· εἰδὼς μὲν ὅτι φίλος λέγει κακὰ⁹⁾. Εἰς δὲ τὸ Ρεζαλί τοῦ τοῦ δήμου Λακκοδίων τῆς Γορτυνίας διὰ νὰ μάθωσι τίς ὁ κακολογῶν, ὅταν ἀκούσῃ φύσημα δαυλοῦ, ἀναφέρουσι τὰ ὀνόματα ἐκείνων, περὶ ὧν ἔχουσιν

1) Ὁ Α. Καραγιάννης (Λεσιδαμονίας δοκίμιον, ἐν Σμύρνῃ 1872 σ. 133) γράφει, ὅτι ἂν ἐκ τῶν καιομένων ξύλων ἀκουσθῇ φύσημα διὰ τὴν ὑγρότητα αὐτῶν, πιστεύουσιν ὅτι λόγος γίνεται πρὸς ἡμῶν. Καίτοι δὲν ὁρίζει τὸν τόπον, ὅπου ἐπιχωριάζει ἡ δοξασία, φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰδιαίτην πατρίδα του, ἣτις ἴσως εἶναι ἡ Ἀργολίς. Ὁ δὲ Laioson (Modern Greek Folklore, Cambridge 1910 σ. 328), ἄνευ μνείας τῆς πηγῆς ὁπόθεν παραλαμβάνει, ἀναφέρει ὡς κοινὴν ἐν Ἑλλάδι δοξασίαν, ὅτι ὁ τριγμὸς τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ πυρᾷ προμηνύει ὅτι θὰ ληφθῶσι καλὰ εἰδήσεις ἢ θὰ ἔλθῃ φίλος. Εἰς ταῦτα παρατηρεῖται σύγχυσις, ἐκ σφάλματος τῆς μνήμης ἴσως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Εἰς Βούρδουρα τῆς Κυκουρίας πιστεύουν, «ὅταν σφουράῃ ἡ φωτιά πῶς τότε κάτι λέει γιὰ τὸ σπῖτι ὁποῖος τοῦ σπιτιοῦ λείπει ἔς τὴν ξενιτειά». (Κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ι. Μαντζουράνη, καθηγητοῦ).

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν Ν. Ι. Γεωργούλη, φοιτητοῦ τῆς φιλολ. (1913).

3) Λαογραφ. Δ' 738.

4) Κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐστ. Α. Λάζαρη, δημοδιδασκάλου (1888).

5) Ζωγράφ. ἀγῶν Α' 14.

6) Αὐτ. σ. 193. 198: «Ὅντα βοάῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς κρένει ἢ μᾶς ζηλεύει». (Λαογραφ. ἀρχεῖον ἀρ. 36 σ. 291, 7 καὶ ἀρ. 51 σ. 94).

7) Γουσίον ἢ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 72 καὶ ἐξ ἀνακοινώσεως Ι. Πρωτοῦ (1892).

8) Λαογραφικὸν ἀρχεῖον ἀρ. 34, 139.

9) Georgakis et Pineau Folklore de Lesbos σ. 352.

ὑπόνοιαν, πιστεύοντες ὅτι τὸ φύσημα θὰ παύσῃ ὅταν ἐκφωνηθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἐνόχου¹⁾. Ὁμοίως καὶ ἐν Εὐρυτανίᾳ²⁾. Εἰς δὲ τὴν Σκοτεινήν, χωρίον τοῦ τέως δήμου Ἀλέας τῆς Ἀργολίδος, ὅταν ἐν τῇ ἐστίᾳ τὰ χλωρὰ ξύλα κάνουν φύσημα, οἱ ἀκούοντες αὐτὰ ἔνοικοι λέγουσιν ὅτι «κάποιος τοὺς μελετάει» ἢ «τοὺς ἀναφέρει» ἐκ τῶν εἰς τὰ ξένα εὐρισκομένων συγγενῶν ἢ οἰκείων, καὶ διὰ τὰ μάθουν τίς οὗτος, μνημονεύουσιν ὀνομαστί πάντας τοὺς ἀπόντας· εὐρίσκουν δὲ ὅτι «ἐκεῖνος εἶναι ποῦ τοὺς μελετάει», ὅταν συγχρόνως μὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὀνόματος παύσῃ καὶ ὁ σισμὸς τῶν καιομένων ξύλων³⁾.

Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοῦ κακοῦ ἐν Πελοποννήσῳ λέγουσιν ἐπωδὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐν Ἀργαλαστῇ συνηθιζομένην κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνακοίνωσιν τοῦ Χατζιώτη:

*Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ κι' ἂν εἶν' ὀχτροὺς νὰ σκάσῃ*⁴⁾.

Ἐπίσης καὶ ἐν Ἠπείρῳ⁵⁾. Ἐν Λευκάδι, ὡς καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, συμπληρώνουσι τὴν ἐπωδὴν διὰ δευτέρου στίχου καταρῶμενοι τὸν κακολογοῦντα τυχὸν γείτονα:

*κι' ἂν εἶναι κακογείτονας, κακὴ φωτιά ν' τὸν κάψῃ*⁶⁾.

1) Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Παπαδόπουλου, δημοδιδασκάλου, διὰ τοῦ γυμνασιάρχου Κωνστ. Κασμάτη (1894).

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλ. Βλαχ. κατηγόρου: «Ἄμα καὶ ὅ ἢ φουτχιά, καί ποιος αἱ τρώει (ἢ σὲ κατηγόρει, θέλει τὸ κακὸ σου), καὶ ἄμα θέλ' εἰς νὰ τὸν καταλάβῃ ποῖός εἶναι, νὰ μιλήσῃς τὰ ὀνόματα ποῦ γινώσκεις (ἢ ποῦ ὁρᾷς πιστεύσαι), κι' ἄμα πάψ ἢ φουτχιά, καὶ εἰς π θὰ κρέν' ἄλου κουδᾶ, καὶ εἰς οἱ τρώει».

3) Λαογραφ. Δ' 308.

4) Ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων. — Ὁ Α. Καραγιάννης ἐνθ. ἀν. παραφράζει τὴν ἐπωδὴν ὡς ἑξῆς: «Ἄν μὲν φίλος ᾖ χαρῇ, ἂν δ' ἐχθρὸς ᾖ σκάσῃ». Ἐν Διμιταάνῃ τῆς Γορτυνίας «ὅταν ἢ φωτιά εἰς τὸ τζάκι βουίξῃ (ἢ κουδεντιάξῃ) πιστεύουν ὅτι εἶναι σημεῖον πῶς κάποιος μᾶς γλωσσотρώει καὶ λένε:

*Ἄν εἶναι φίλος ᾖ χαρῇ, κι' ἂν εἶν' ἐχθρὸς ᾖ σκάσῃ,
κι' ἂν εἶν' κακὴ γειτόνισσα, τὰ μάτια νὰ τῆς βγοῦνε».*

(Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Κωνσταντινοπούλου, ἐπιθεωρητοῦ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως). Καὶ ἐν Λάριστᾳ τῆς Γορτυνίας ἐπιλέγουσι τὴν αὐτὴν ἐπωδὴν:

*Ἄν εἶσαι φίλος νὰ χαρῇς, κι' ἂν εἶς' ὀχτροὺς νὰ σκάσῃς,
κι' ἂν εἶσαι ἄνθρωπος κακός, νὰ σκάσῃς νὰ πλαντιάξῃς.*

(Λαογραφ. Ε' 406). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεγαλοπόλεως, πιστεύοντες ὅταν τὰ καιόμενα ξύλα κροταλιῶσιν, ὅτι «κάποιος τοὺς κουδεντιάξῃ», ἐπιλέγουσι πρὸς ἀποτροπὴν: «Ὅποιος μᾶς κουδεντιάξῃ γιὰ καλὸ, καλὸ εἰς τὸ σπίτι του νὰ ἔχῃ, κι' ὅποιος μᾶς κουδεντιάξῃ γιὰ κακὸ, κακὸ νὰ βγάλῃ εἰς τὸ λαμό». (Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Α. Τσιρίμπα, φοιτητοῦ 1918).

5) Ζωγράφ. ἀγών Α' 198: «Ἄν εἶσαι φ. νὰ χαρῇς κι' ἂν εἶς' ὁ. νὰ σκάσῃς». Παραπλησίαν ἐπωδὴν λέγουσιν ἐν Ἠπείρῳ καὶ ὅταν βλέπουν ἀράχνην περιπατοῦσαν, εὐρισκόμενοι ἐν ἀμφιβολίᾳ ἂν εἶναι αἰσιος ἢ ἀπαίσιος οἰωνός: «Ἄν εἶσαι φίλος νὰ σταθῇς, κι' ἂν εἶς' ὀχθρὸς νὰ φύγῃς» (αὐτ.).

6) Κ. Π. Σύλλογ. τ. Η' σ. 423. Καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, νομίζοντες ἀπαίσιον τὸν κροταλισμὸν, ἐπιλέγουσιν:

Ὅμοιως καὶ ἐν Σύμῃ προσθέτουσιν εἰς τὴν ἐπιφθόην δεύτερον στίχον παλιλλογούντες :

Ἄν εἶσαι φίλος νὰ χαρῆς, ἂν εἶς ὀχτροὺς νὰ σκάσῃς
κι' ἂν εἶσαι καταναλιστὴς, νὰ σκάσῃς, νὰ πλαντάξῃς ¹⁾.

Ἐνιαχοῦ δ' ἐπεκτείνουν τὴν μαντικὴν ταύτην κατὰ τινὰ ἀναλογίαν καὶ ἐπὶ σωματικῶν παθήσεων, διεγείρουσάν τὸ συναίσθημα καύσεως. Ἐν Ἡλείῳ ἔταν σὲ καίῃ ὁ λαιμὸς χωρὶς νὰ φάγῃς τίποτε, λέγουν πῶς « κάποιος σὲ κρένει » ²⁾. Ἐν Διμισιάνῃ « ἔταν τὸν τρώῃ κανένα ὁ λαιμὸς τοῦ εἶναι σημεῖον πῶς κάποιος τὸν γλωσσοτρῶει. Καὶ πρὸς ἀποτροπὴν καρφώνουν μιὰ βελόνα ἔς τὸ πάτωμα ἢ ἔς τὸν τοῖχο καὶ ἔτσι καρφώνουν τὸν ἐχτρό » ³⁾.

Αἱ δοξασίαι αὗται εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Ἐν Παλέρμῳ τῆς Σικελίας ἔταν κροτῇ ἢ βομβῇ ἢ πυρὰ, πιστεύουν ὅτι μακρινὸν πρόσωπον ὁμιλεῖ δι' αὐτούς ⁴⁾. Οἱ Βλάχοι τῆς Βουκοβίνας τὸν κρότον τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐστίᾳ ὑπολαμβάνουν ὡς σημεῖον ὅτι κακολογεῖται ὁ οἰκοδεσπότης καὶ πρὸς ἀποτροπὴν ἀναδεύουν τοὺς ἀνθράκας μὲ τὴν πυράγραν ⁵⁾. Πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας ὁ κρότος τῶν ἀνθρώπων ἐξηγεῖται ὡς σημαίνων κακολογίαν καὶ ἐριδας, πρὸς ἀποτροπὴν δὲ πτύουν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἢ ῥίπτουν εἰς αὐτὴν ἄλλας διὰ νὰ πάθῃ ὁ κακολογῶν ⁶⁾. Ἐριδας δ' ἐν τῇ αἰνῇ σημαίνει κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Βουλγάρων ⁷⁾.

Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἄλλα προγνωστικὰ συνάγουσιν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ πυρός. Ἐν Τήνῳ λέγουσιν ὅταν πετᾷ ἡ φωτιά σπῆλαι, ξένος ἢ αὐτῶν ⁸⁾. Ἐν Παλέρμῳ τῆς Βενιτίας, ὅτι ἔταν ὁ φούρνος λαλῇ, προμηνύει τὴν ἐλευσιν

Ἄν εἶσαι φίλος νὰ χαρῆς, ἂν εἶς ὀχτροὺς νὰ σκάσῃς,
ἂν εἶσαι κακοθελητὴς νὰ μὴ σουφιάσῃς νὰ σπῇς.

(Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Ι. Σταθάτου, φοιτητοῦ 1915).—Ἐν Λευκίμῃ τῆς Κερκύρας, προστίθεται καὶ τρίτος στίχος εἰς τὴν ἐπιφθόην, ὁ δὲ δεύτερος ἄλλην ἔχει κατάραν :

κι' ἂν εἶναι κακογείτονας, τὰ μάτια του νὰ βγοῦνε,
τὰ σπῆλαι του νὰ πέσουνε, νὰ ξεθεμελιωθοῦνε.

(Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ διδάκτορος Γερ. Σαλδάνου 1917).

1) Ζωγράφ. ἀγών Α' 214. Ἐν Σύμῃ λέγουσιν ὅτι ἡ φωτιά σπῇ ἢ κομματίζει ἐπὶ τῶν κρότων τῶν ἀνθρώπων.

2) Λογογράφ. ἀρχεῖον ἀρ. 36 σ. 291, 17.

3) Κατ' ἀνακοίνωσιν Π. Κωνσταντινοπούλου 1919.

4) G. Pitté Usi e costumi, credenze e pregiudizi del popolo Siciliano τ. IV σ. 458. Ἀλλαχοῦ τῆς Σικελίας ἔταν κροτῇ ἢ φωτιά καὶ ὁ λύχνος ἀναπτόμενος κουδεντιάξῃ (parla), χύνουν ἐπάνω πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ἀγιασμέν (αὐτ. σ. 457).

5) Zeitschrift d. österreich. Ver. f. Volksk. τ. III. σ. 118, 198. Ἐπίσης ὑπολαμβάνουν ὅτι προμηνύουν ἄνεμον ἢ καταιγίδα (αὐτ. σ. 118, 197).

6) Wuttke der deutsche Volksaberglaube 3ης ἐκδ. § 294 σ. 211. Βλ. καὶ Kuhn u. Schwartz Norddeutsche Sagen σ. 463 (ὅτι ἐν Stendal σημαίνουν ἐριδας).

7) Ad. Strausz die Bulgaren σ. 282.

8) Κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλιανῆς Καραλή, δημοδιδασκάλου (1888).

φίλου. Ἐν Ρεκούνι τῆς Γορτυνίας, ὅτι ὅταν ἐκ τῆς πυρᾶς ἀναπηδήσῃ μετὰ κρότου ἄνθραξ, ἀναμένεται μουσαφίρης ¹⁾. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὁμοίως ἐπικρατεῖ ἡ δοξασία, ὅτι ὅταν σπινθηρίζῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ ἐστίᾳ προμηνύεται ἐπίσκεψις, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅταν τρίζῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ θερμάστρᾳ ἢ πέσουν ἐξω τῆς θερμάστρας ἄνθρακες ²⁾. Ἐν Οὐκρανίᾳ σημεῖον ἐπισκέψεως θεωρεῖται ὁ σπινθηρισμὸς τῆς ἐστίας ³⁾, ἐν δὲ τῇ Κάτω Νορμανδίᾳ τὸ φύσημα τοῦ καιομένου χλωροῦ δαυλοῦ ⁴⁾.

Παρατηροῦσι δὲ καὶ τὴν πύρωσιν τοῦ τρίποδος (κοινῶς σιδεροστιᾶς ἢ πυροστιᾶς), ὅταν ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐστίας, καὶ μαντεύονται ἐκ τῆς σπινθηροβολίας αὐτοῦ. Εἰς τὰ Λεδέτσοδα τῆς Λακεδαίμονος «ὅταν εἰς τὴν σιδεροστιᾶν μένουν μικραῖς σπῖθαις, εἶναι σημεῖον ὅτι κάποιος μουσαφίρης θὰ ἔλθῃ» ⁵⁾. Ἐν Πλαγιᾷ τῆς Βονίτσης σπινθῆρες ἐκπεμπόμενοι ἐκ τοῦ τρίποδος κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς πυρᾶς, ἔνεκα ἀναφλέξεως τῆς καπνιάς του, προμηνύουσιν εἰσπραξιν χρημάτων. Τὸ αὐτὸ πιστεύουσι καὶ ἐν Λακκοβικίσις τῆς Μακεδονίας (κατ' ἀνακοίνωσιν I. Πρωΐου). Ἐν Ἡπείρῳ «ὄντα σκαντζιλιθρίζ' ἢ πυροστιᾶ, σημαίνει πῶς μετράει ὁ νοικοκύρης τὰ γρόσια του ἔς τὰ ξένα» ⁶⁾. Ἐν Εὐρυτανίᾳ ὁμοίως θεωρεῖται προμήνυμα εἰσπράξεως χρημάτων, ἀφθόνων ἂν οἱ σπινθῆρες πέσωσιν ἐντὸς τῆς ἐστίας, ἀλλὰ ταχέως δαπανηθησομένων ἂν πέσωσιν ἐκτός· ἀλλ' ἐπίσης πιστεύεται εἶναι σημεῖον ὅτι ὑπάρχουσιν ἐχθροὶ τῆς οἰκογενείας ⁷⁾. Ἐν Ἀδριανοπόλει ἡ σπινθηροβολία τοῦ ἐπὶ τοῦ τρίποδος τηγανίου ἢ τῆς χύτρας προμηνύει εὐτυχίαν, ἂν δ' ὑπάρχῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ νεᾶνις ἐν ὧρα γάμου, ἀφεύκτως ἡ γυνὴ ἀραβῆται καὶ γάμος μετὰ πλουσίον νέον ⁸⁾. Τὸναντίον δὲ ἐν Φαναρίῳ τῆς Θεσσαλίας πιστεύουν, ὅτι «ἂν ἡ πυροστιᾶ ὅταν εἶναι ἔς τὴ φωτιά ἔχῃ σπῖθας πῶς σημαίνει ἀσθένειαν ἢ χρέος» ⁹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ δὲ ὑπολαμβάνεται ὡς σημεῖον κακολογίας, ἥτοι ταυτίζεται πρὸς τὸ ἐκ τῶν κρότων τῶν ἀνθράκων μάντευμα. Εἰς τὰ Βούρδουρα τῆς Κυνυρίας «ἅμα ἀνάψῃ ἢ σιδεροστιᾶ ἢ ἡ τέντζερη καὶ καίονται, κατακρένουν οἱ ἀποξίνοι τὸ σπίτι» ¹⁰⁾. Εἰς Ρεκούνι τῆς Γορτυνίας, θεωρεῖται ὡς σημεῖον ὅτι

1) Ὁ *Lawson* ἐνθ. ἀν. σ. 328 σημειώνει, ὅτι ἂν σπινθῆρες ἢ στάκτι πέσουν ἐκ τῆς ἐστίας εἰς τὸ ἔδαφος, θεωρεῖται σημεῖον ἐνοχλήσεων καὶ ἐπικειμένων κακῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοθεν, οὐδὲ βεβαιώνει ἂν ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως τὸ γινώσκει.

2) *Wuttke* ἐνθ. ἀν.

3) *Revue des tradit. popul.* τ. VI σ. 648.

4) *Αἰτ.* τ. IX σ. 560.

5) Κατ' ἀνακοίνωσιν Ν. I. Γεωργούλη, φοιτ.

6) Λαογραφ. ἀρχεῖον ἀρ. 36 σ. 291, 9 καὶ ἀρ. 51 σ. 94.

7) «Ἀμα βλέπς ἔς βαρουσιᾶ κατ σπῖθας, εἶνι λιπτά, κι' ἂν βγαίνειν ὄξου, εἶνι μὲν λιπτά' ἀλλὰ θὰ φύδγνι, γιατί κάπγιους θὰ σ' τὰ πάρ, ἢ κάπ θὰ νὰ τὰ θώκς τζιριμέ. Ἀμα πάλ' δὲ βγαίνειν ὄξου, θὰ πάρες πουλλά λιπτά. Ἀλλ' λένι ποὺς εἶνι οὐχτροί». (Ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ Στυλ. Βίου, παρὰ Κ. Βαστάκη ἐκ Δολιανῶν τῆς Εὐρυτανίας).

8) Λαογραφ. ἀρχ. ἀρ. 34 σ. 139.

9) Κατ' ἀνακοίνωσιν Λάμπρου Βαμπούλη, φοιτ. (1912).

10) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Κ. I. Μαντζουράνη.

«μᾶς γλωσσοτρῶγουν». Εἰς τὴν Λάσταν δὲ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας «ὅταν ἡ σιδεροστιὰ ἢ ἡ τσουκάλα (χύτρα) σπινθηροβολοῦν, καιομένης τῆς ἐπ' αὐτῶν λιγνύος ἐκ τοῦ κάτωθεν πυρός, λέγουν ὅτι κάποιος μᾶς γλωσσοτρῶει (μᾶς κακολογεῖ) καὶ καταρῶνται: Νὰ φᾶν τὰ νύχια τους, ἢ Νὰ βγοῦν τὰ μάτια τους»¹⁾. Καὶ εἰς τοὺς Ἀργυράδες τῆς Κερκύρας «ὅποδας βλάλουμε τὸ daδά μας ἀπὸ τῆ στιὰ κι' ἀπετάει ἀποκατωθιὸ μοναχὸς του σπῖθαις-σπίθαις, λέμε πῶς μᾶς κατακρένουνε οἱ ὀχτροὶ μας»²⁾.—Παραπλήσιοι δοξασίαι φέρονται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐν Ἰσνέλῳ τῆς Ἰταλίας, ἂν εἰς τὴν καπνιὰν τῆς χύτρας, ἐπὶ τῆς πυρᾶς εὐρισκομένης, ἐπιφαίνονται λαμπροὶ σπινθῆρες, ἐξηγοῦνται ὅτι σημαίνουνσι προσεχῇ καὶ ἀσφαλῆ ἐπάνοδον ἀποδημοῦντος, ἂν δ' ἄμυδροί, ἐξοδὸν ἢ δυστυχίαν³⁾. Ἐν Γερμανίᾳ (Eitzgebirge) ἂν εἰς τὴν χύτραν κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῆς ἐκ τῆς πυρᾶς μείνωσι προσκεκολλημένοι ἄνθρακες, ὑποτίθεται ὅτι προμηνύουσι προσεχῇ ἐπίσκεψιν⁴⁾.

Καὶ ἡ ἀναλαμπὴ λύχνου ἢ κηρίου θεωρεῖται ὡς προαγγέλλουσα συμφορὰν, κατὰ δοξασίαν, ἣν ἀναφέρει ὁ Lawson (ἐνθ. ἀν.), μὴ σημειῶν ποῦ ἐπιχωριάζει αὕτη⁵⁾. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει καὶ ἑτέραν διὰ τοῦ πυρός μαντικὴν, δυστυχῶς ἐπίσης ἄνευ δηλώσεως τοῦ τόπου, ὅπου ἐπικρατεῖ, ἢ τοῦ ἀνακοινώσαντος περὶ ταύτης. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς μαντικῆς προσφεύγουσιν οἱ ἄρραθωνισμένοι. Ἐπὶ ἀνημμένῳ ἄνθρωπῳ τῆς ἐστίας, ὡς λέγει, ἐπιθέτουσι δύο φύλλα βασιλικοῦ καὶ ἂν μὲν τὰυτὰ μείνωσιν ἀσάλευτα καὶ καῶσιν ἀψοφητί, εἶναι σημεῖον ὅτι τὸ ἀνθρώπινον θά διανύσῃ ἐν ἁρμονίᾳ τὸν βίον· ἂν δὲ σπινθηροβολήσῃ, ἂν ἢ ἀεὶ ἐξέλθῃ ἄνευ συμφορῶν καὶ ἐρίδων τὸν ἐγγαμὸν βίον αὐτῶν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, τοὺς ὁποίους ἐκπροσωποῦσι τὰ φύλλα τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ἂν τέλος καῶσι μετ' ἰσχυροῦ κρότου καὶ ἐκπηδήσῃ ἐκ τοῦ ἄνθρακος, τοῦτο φανερώνει ἀσυμφωνίαν χαρακτήρων καὶ δεικνύει ὅτι ὁ μελετώμενος γάμος εἶναι ἀνάρμοστος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον μαντεύονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τακτὴν ἡμέραν, τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους, ὅτε ἐκ παλαιᾶς συνηθείας, ἀπὸ τῶν πρώτων βυζαντινῶν χρόνων διατηρηθείσης, δοκιμάζουσι παντοιοτρόπως τὴν τύχην των. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς μαντείας ἔχει ἴδιον ὄνομα, ἐν Κύπρῳ μὲν Ἰη Βασίλης καλούμενος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑορταζομένου τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἀγίου Βασιλείου, ἐν Παγγαίῳ δὲ Χαρβασίλα (ἀπὸ τῆς ἐπιφωνήσεως τῶν παιδῶν γειὰ χαρά, γειὰ Βασίλη), ἐν Θράκῃ δὲ σοῦρβα, ὡς καλεῖται πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας (καὶ σοῦρουβα) ἢ νύξ τῆς πρωτοχρονιάς

1) Λαογραφ. Ε' 407.

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ διδάκτορος Γερσ. Σαλδάνου (1917).

3) Archivio per le tradiz. popolari 1898 σ. 322.

4) Wuttke ἐνθ. ἀν.

5) Μαντικὴν ἀπὸ τῆς φλογὸς τῶν λύχνων ἀναφέρει καὶ ὁ Ψελλὸς ἐν τῇ περὶ ὠμοπλατοσκοπίας καὶ οἰωνοσκοπίας συνταγματίῳ, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν Παρθενῶνι 1872 τ. Β' σ. 1097: «καὶ περὶ τὰς μύξεις δὲ τῶν λύχνων ἂν συναθροίζωνται μύκητες χειμῶνα σημαίνουσιν».

καὶ ὁ κατ' αὐτὴν ἀγυρμὸς τῶν παίδων. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως ταύτης νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ διαλάβωμέν πως πλατύτερον.

Ὁ Gustav Meyer ¹⁾ τὸν τύπον σούρουβα (τά), ὃν εὑρεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Μπουντῶνα περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ Βελθεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ ²⁾, σημαίνοντα τὴν νύκτα τῆς πρωτοχρονιάς ³⁾, καταλέγει μεταξὺ τῶν σλαβικῶν λέξεων, ἃς παρέλαθεν ἢ ἑλληνικῇ, καὶ ἀναφέρει ἐκ τῆς βουλγαρικῆς τὰς λ. σούραβα γιοδοῦνα καὶ σούρβα γιοδοῦνα καὶ σούρβακ, σημαίνουσας τὸ νέον ἔτος· ἐνδοιάζων δ' ὁμοῦ παρατηρεῖ ὅτι ἡ λ. εἶναι μονήρης καὶ ἄδηλος. Ἄλλ' ὁ Abbott ⁴⁾ ἀδιστάκτως θεωρεῖ τὴν λέξιν βουλγαρικὴν, σημαίνουσαν τὸν κλῶνα. Ἀπορῶ πῶς διέφυγε τὸν Meyer ⁵⁾ ἡ ἀληθὴς ἐτυμολογία τῆς λ. ἐκ τοῦ λατινικοῦ sorbum· ἢ σοῦρβα ἢ σουρβιά καὶ ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ οὔβα (ἐλλ. οὔα, ὄα) εἶναι ἢ *Sorbus domestica* L. ⁶⁾. Ἐλαθε δ' ἡ πρώτη τοῦ ἔτους τὸ ὄνομα σούρβα ἢ τὰ σούρουβα, διότι μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τὴν ἡμέραν ταύτην (ἐνιαχοῦ, ὡς ἐν Βιζύῃ τῆς Θράκης, τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων, ἴσως δὲ καὶ ἐν Βελθεντῷ θὰ γίνεται ἢ θὰ ἐγίνετο τοῦτο, ὡς δεικνύει τῆς ἡμέρας ἡ ὀνομασία τὰ σούρουβα) ποιοῦσιν ἀγυρμόν, κρατοῦντες κλάδους σουρβιάς (τοῖς σουρβιαῖς) δι' ὧν σουρβίζουν (κτυποῦσι) τοὺς ἐντυγχάνοντας ἐπιφωνοῦντες «Σοῦρβα, σοῦρβα! γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, ὄλο γειὰ καὶ δύναμη καὶ τοῦ χρόνι γεροῖ σάν τῇ σοῦρβα» Σοῦρβα δὲ λέγονται προσέτι καὶ

1) Neugriechische Studien II, 2, 50.

2) Ἀρχαία τῆς νέας ἑλληνικῆς λ. 2, 109.

3) Οὕτως ὁ Meyer, καὶ ταύτην ἀληθῶς τὴν σημασίαν ἔχει πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἄλλ' ὁ Μπουντῶνας, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἐπικρατεῖται, λέγει ὅτι ἐν Βελθεντῷ σημαίνει τὴν πρὸ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων νύκτα.

4) Macedonian Folklore σ. 81.

5) Ὁ Meyer Neugr. St. III 62 γινώσκει τὰ ὀνόματα σοῦρβα καὶ σουρβιά (ἢ) καὶ ὀρθῶς ἐτυμολογεῖ αὐτὰ ἐκ τῆς λατινικῆς ἢ ἐκ τῆς ἰταλικῆς (sorba). Ἀλλὰ δὲν διέκρινεν ὅτι τὰ σούρουβα εἶναι ἄλλος τύπος τούτων καὶ εἰκάσεν ὅτι εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως· διότι μόνον τὴν ἐν Βελθεντῷ χρῆσιν γινώσκων δὲν ἦτο δυνατόν ἐνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς σημασίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ταυτότητα τῶν λέξεων.

6) Βλ. Σπ. Μηλιαράκη ἐν Ἐπιστημ. ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπ. Δ' σ. 269. Ὁ Langkavel Botanik der späteren Griechen σ. 8. 9 ἀναφέρει ὀνόματα σοῦρβα καὶ σοῦλβα τῆς μεσπολιᾶς (*Mespilus germanica* L.) καὶ σοῦρρον καὶ σουρβιά τῆς *Sorbus domestica* L.

7) Βιζυητὸς ἐν Ἐστία 1883 τ. ΙΓ' σ. 670 (Βιζύη). Ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας οἱ παῖδες τύπτουσι τοὺς ἐντυγχάνοντας μὲ χλωροὺς κλάδους κραναίας ἢ ἐλαίας, ἐπιφωνοῦντες: «Σοῦρβα, σοῦρβα, καὶ τοῦ χρόνου γεροῖ σάν τῇ σοῦρβα» (Abbott ἐνθ. ἀν. σ. 80—1). Ἐν Λακοδικίοις τοῦ Παγγαίου, οἱ παῖδες μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ποιοῦσιν ἀγυρμόν κρατοῦντες κλάδους ἐλαίας καὶ ἄθροντες τὸ ἔσχατον τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, πρὸ δὲ τῆς λειτουργίας, ὅταν σημάνωσιν οἱ κώδωνες, περιέρχονται τὴν κωμόπολιν κρούοντας διὰ ξύλων καὶ ῥοπάλων τὰς θύρας παρῶν τῶν οἰκιῶν καὶ κρᾶζοντες συνάμα: «Γειὰ, χαρὰ κι' Ἀγ. Βασίλης, πολλὰ σιτάρια, πολλὰ κριθάρια, πολλὰ πιδοῦδια» (Γουαίου ἢ κατὰ τὸ Παγγαίον χώρα σ. 37—8=Abbott σ. 80). Ἐν Ῥοδολίθῃ τοῦ Παγγαίου νέοι κρατοῦντες κοντὰ ῥοπάλα περιέρχονται ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, κρούοντας τὰς θύρας καὶ ἐπιλέγοντες ῥυθμικῶς πρὸ ἐκάστης οἰκίας: «Χαρδασίλα, τουμασίλα, πουλὸ σιτάρ, πουλὸ κριθάρ, πουλὸ μπιρκέτ [ἄφθονία, λ. τουρκ.], γιοῦ χαρά, γειὰ Βασίλη, μάλαμα κι' ἀσῆμη»

οὗ κλάδοι τῆς σουρβιάς, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς μαντείαν τίθενται εἰς τὴν ἐστίαν, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς μαντικῆς ἔχουσι καὶ οἱ Βούλγαροι. Τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς κόπτονται τόσοι κλάδοι κρανείας, ὅσοι εἶναι οἱ ἐν τῇ οἴκῳ, καὶ ὁ οἰκοδεσπότης ῥίπτει εἰς τὸ ὄνομα ἐκάστου ἀνὰ ἓνα κλάδον εἰς τὴν ἐστίαν λέγων: «Ἄν θὰ περάσῃ γερὸς τὸν καινούριον χρόνον, θὰ βροντήξῃ». Καὶ ἂν μὲν ὁ κλάδος τρίξῃ, ἐκεῖνος ὃν ὠνομάτισε θὰ περάσῃ καλὰ, εἰ δὲ μὴ δὲν θὰ διέλθῃ ὑγιῆς τὸ ἔτος, καὶ ἂν ὁ κλάδος ἔλος κατὰ ἀποφῆνί, θ' ἀποθάνῃ¹⁾. Ὅθεν πιθανώτατον φαίνεται ὅτι οἱ Βούλγαροι παραλαβόντες τὴν συνήθειαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων συμπαρέλαβον καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ γλώσσῃ των σημαίνει μόνον τὴν πρωτοχρονίαν, ὅχι δὲ καὶ τὸ δένδρον καὶ τοὺς κλάδους αὐτοῦ, ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ.

Διὰ κλάδων τῆς σουρβιάς μαντεύονται ἐν Θράκῃ· ἐν Βιζύῃ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων θέτουσιν εἰς τὴν ἐστίαν ἐκ τοῦ κλάδου ἓνα ὀφθαλμὸν (σοῦρβο) ἐπ' ὀνόματι ἑνὸς μέλους τῆς οἰκογενείας καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀναφλέξεως αὐτοῦ προσιωνίζονται περὶ τοῦ μέλλοντος. Καλλίστην περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου ἔχει ὁ Βιζυηνὸς ἐν τῇ διηγήματί του «Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου». Ἐν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας φέρει μιὰ σουρβιά. «Ἐνα μεγάλο κλωνὶ γεμάτο σφιχτὰ καὶ πράσινα μάτια». Μετὰ αὐτὸ θὰ ἴδωσιν ὅλοι τὴν τύχην των. Κάθηνται ἔς τὸ παραγῶνι καὶ χωρίζουν τὴν φωτιά σὲ δύο μεριαῖς. Ἐκεῖνος ποῦ ἔφερε τὴν σουρβιά ἀρχίζει καὶ ῥίπτει τὰ σουρβὰ ἔς τὴν μέση, «πὰ ἔς τὴν καυτερὴν τὴν πλάκα», ὀνοματίζων τὸ καλὸν. Ἄν τὸ σουρβὸν βροντήξῃ καὶ πηδήξῃ καὶ ἐδῇ ἀπ' τὴν στήν, εἶναι καλὸν σημεῖον. Ἄν δ' ὅμοιος καπνίσῃ μόνον καὶ μαυρίσῃ καὶ μείνῃ ἔς τὸν τόπον, εἶναι σημεῖον θανάτου²⁾. Ἐν Λακκοδικίοις μαντεύονται τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς διὰ φύλλων ἐλαίας, ὅχι δὲ περὶ ὑγείας καὶ ζωῆς ἀλλὰ περὶ ἀγάπης. Μετὰ τὸ δεῖπνον κάθηνται πάντες πέριξ τῆς ἐστίας καὶ θέτουσιν ἐπὶ ἡσυχίᾳ πυρᾶς ἀνὰ δύο φύλλα ἀγριελαίας, ἣτις ὀνομάζεται *χαρβασίλα*. Ὁ θέτων ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὰ φύλλα ταῦτα λέγει κατὰ διάνοιαν, ὅτι τὸ ἐν φύλλον παριστᾷ τὸν δεῖνα νέον καὶ τὸ ἕτερον τὴν δεῖνα παρθένον. Εἴτα παρατηρεῖ, ἂν τὰ φύλλα ταῦτα πηδῇσιν

κί χροσὸ προυζύμ» καὶ ἄδοντες εὐχετικά ῥήματα, ἀνθ' ὧν φιλοδωροῦνται παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότη (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀγγέλου Παπακωνσταντίνου, φ. φ.). Ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς περιέρχονται τὰς ὁδοὺς θορυβοῦντες μετημφισμένοι φέροντες κώδωνας, καλούμενοι *μπουμπουσάκια* (Πολίτου Παραδόσεις σ. 1274 καὶ κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Δ. Σαχίνη). Τὰ κτυπήματα τῶν ἐντυγχανόντων διὰ χλωρῶν κλάδων, συνηθιζόμενα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ εἰς ἄλλας ἐφορτάς, ἀνάγονται εἰς ἄλλην κατηγορίαν ἐθίμων, κοινῶν καὶ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλοις πολλοῖς λαοῖς. Περὶ τούτων ἴσως διαλάδωμεν ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ διὰ μακρῶν. [Βλ. Λαογραφ. Γ' 325 κέ.=Λαογρ. Σύμμ. Β' σ. 302 κέ.].

1) *Ad. Strauss*: die Bulgaren σ. 331. Ὁ *Arnaudoff* (die bulgarischen Festbräuche, Leipzig 1917 σ. 14) ἀναφέρει ὡς βουλγαρικὴν δῆθεν τὴν ἐν Ξάνθῃ ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων νὰ μαντεύωνται ῥίπτοντες κράνα εἰς τὴν πυράν, καὶ προσιωνιζόμενοι ὑγείαν μὲν ἂν ἀνοίξουν προτοῦ καοῦν, ἂν δὲ καοῦν προτοῦ ἀνοίξουν ἀσθένειαν.

2) Ἐστία 1883 τ. ΙΓ' σ. 670.

καὶ πλησιάζωσιν ἀλλήλα, συμπεραίνουνσιν ὅτι ὁ νέος καὶ ἡ παρθένος, οὓς παριστῶσι τὰ φύλλα τῆς χαρβασίλας, ἀνταγαπῶνται, τοῦναντίον δέ, ἂν ἐκάτερον φύλλον λάβῃ ἀντίθετον διεύθυνσιν. "Αν δὲ πάλιν ἀμφοτέρω τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς φύλλα καῶσι, συμπεραίνει ὅτι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη εἶναι μεγίστη»¹⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας ἀντὶ φύλλων ἐλαίας θέτουν δύο κράνα ἐπ' ὀνόματι ἐνὸς νέου καὶ μιᾶς νέας· καὶ ἂν μὲν τὸ ἕτερον τῶν κράνων καῇ καὶ ἐκπηδήσῃ ἐκ τοῦ πυρός, συνάγουσιν ἐκ τούτου ὅτι ὁ εἷς τοῦ ζεύγους συμπαθεῖ πρὸς τὸν ἄλλον, ἂν δ' ἀμφοτέρω ἀναφλεχθῶσι καὶ ἐκπηδήσωσιν ὅτι ἡ συμπάθεια εἶναι ἀμοιβαία, καὶ ὅτι εἶναι ἀδιάφοροι ἂν δὲν ἀναφλεχθῶσι τὰ κράνα²⁾.

Εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας μαντεύονται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον διὰ κόκκων σίτου. Εἰς τοὺς Γριντᾶδες τῶν Χασίων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν πρωτοχρονιὰν «βάζομεν ἕνα κόκκον σιτᾶρι εἰς τὸ φκυάρι τῆς ἐστίας καὶ κανονίζομεν διὰ ποῖον θὰ βάλωμε. Βάζομεν τὸ φκυάρι μὲ τὸν κόκκον τοῦ σιταργιοῦ εἰς τὴν φωτιὰν ἐπάνω καὶ ἂν τὸ σιτᾶρι δὲν πριτοίσῃ, νὰ κάμῃ πρίτσ, θὰ ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος· ἂν δὲν πριτοίσῃ καὶ σκάσῃ μόνον καὶ κάμῃ πίφ, καὶ δὲν κουνηθῇ ἀπὸ τὸν τόπον του, θὰ πεθάνῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτός»³⁾. Εἰς τὸ Λιτόχωρον τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς γίνεται τὸ λεγόμενον πῆδημα τῆς τύχης· εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας ρίπτεται εἰς κόκκος σίτου ἐπ' ὀνόματι ἐκάστου μέλους τῆς οἰκογενείας, καὶ ἂν μὲν ὁ κόκκος διασπασθῇ καὶ ἀναπηδήσῃ πρὸς τὴν πυρὰν, τὸ πῆδημα εἶναι δυσοίωνον, προμηνῦον ἀπώλειαν τῆς περιουσίας καὶ κατὰ τὴν ἀνάγκην. ἂν δὲ πρὸς τὰ ἐκτός, σημαίνει ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀφωτισμένου, ἐργαζομένου καὶ εὐτυχῆ πρὸς τὰ δεξιὰ μεταπορεύει, κακὴν δὲ καὶ ὀλεθρίαν πρὸς τὰ ἀριστερά· ἂν δὲ δὲν σαλεύσῃ ὁ κόκκος ἀλλὰ καῇ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, εἶναι σημεῖον θανάτου ἢ δεινῆς νόσου⁴⁾. Εἰς δὲ τὴν Βέρμπιανην κατὰ τὴν πρώτην τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ρίπτει ἕκαστον μέλος τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐστίας ἀνά ἕνα κόκκον σίτου διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην του· θεωρεῖται δὲ τυχερότερος ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῦ ὁ κόκκος κροτήσῃ περισσότερο⁵⁾. Διὰ κόκκων σίτου μαντεύονται τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς καὶ αἱ βλαχόφωνοι ἄγαμοι νεάνιδες τῆς Πίνδου⁶⁾.

1) Γούσιος ἐνθ. ἀν. σ. 49—Abbott σ. 78.

2) Abbott σ. 78—9.

3) Λαογρ. Γ' 132—3. Τοὺς ἐκτραγέντας κόκκους συνάγει ἡ οἰκοδόμοισιν καὶ τὸ πρῶτον τοὺς ρίπτει εἰς πηγὰς διὰ νὰ μὴ τοὺς φάγῃ ἡ πατήσῃ κανεῖς (αὐτ.).

4) Παρνασσός 1882 Γ' 398.

5) Λαογραφ. Δ' 409.

6) Λαογραφ. Γ' 169—171. Καθαρίζουσαι διὰ τῆς πυράγρας ἐν τετράγωνον μέρος τῆς ἐστίας ἐντὸς τῆς πυρᾶς ρίπτουσι δύο κόκκους σίτου δι' ἐκάστην, μαντευόμεναι ἐκ τῆς ἀναπηδήσεως καὶ τῆς κατευθύνσεως τῶν κόκκων περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου, καὶ περὶ τοῦ καταλλήλου ἢ ἀσυμβιβάστου τοῦ συνοικεσίου. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον μαντεύονται καὶ δοάκις θέλουν νὰ γνωρίσουν τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τοῦ μέλλοντος συζύγου, μεταχειριζόμενοι ἕνα κόκκον ἀραβοσίτου ἀντὶ δύο, καὶ ἐκ τῆς διευθύνσεως ἣν λαμβάνει εἰσάγοντες τὸν τόπον· ἂν ἐκπηδήσῃ ἐκτός τῆς ἐστίας, ὁ μέλλων σύζυγος θὰ κατάγεται ἐξ ἄλλου χωρίου, ἂν δ' ἀπανθρακωθῇ ὅπου ἔπεσε, ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ μαντευομένη.

καὶ οἱ Βούλγαροι τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ¹⁾).

Ἐν Τιρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας ἀντὶ κόκκων σίτου ρίπτουσιν εἰς τὴν πυρὰν τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς μαντευόμενοι κόκκους ἄλατος, ἐπ' ὀνόματι ἐκάστου μέλους τῆς οἰκογενείας. Καὶ ἂν μὲν ἐκπηδῇσῃ θεωροῦσιν εὐοίωνον, μηνῦον ὑγείαν, ἂν δὲ μὴ σημεῖον μέλλοντος θανάτου, ὅτι «δὲν θὰ τὸν εὖρῃ ὁ χρόνος» ²⁾).

Ἐν Κύπρῳ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους μαντεύονται διὰ φύλλων ἐλαίας. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Σακελλαρίου «ἐκ τῶν κλάδων τῆς ἐλαίας κόπτοντες τὰ φύλλα συναθροίζουσιν αὐτὰ καὶ καθήμενοι περὶ τὴν φωτιὰν παίζουσιν τὸν Ἀγνὸν Βασίλην, ἥτοι ρίπτουσιν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν φωτιὰν ἕκαστος φύλλον ἐλαίας, καὶ λέγοντες

*Ἀγ Βασίλη βασιλιᾶ,
ποῦ ξουσιάζεις τὸν τουνιάν,
τσοῖ δειξε τσοῖ φανέρωσε
ἄμ μ' ἀγαπᾷ ὁ δεῖνα (ἡ δεῖνα)*

παρατηροῦσι μετὰ προσοχῆς τὰς ἐντὸς αὐτῆς κινήσεις αὐτοῦ· διότι νομίζουσιν ὅτι ἐκ τῆς ζωηρᾶς κινήσεως ἐξάγεται συμπέρασμα ζωηρᾶς ἀγάπης, ἐκ δὲ τῆς ἀσθενοῦς, ἀσθενοῦς ἀγάπης, καὶ ἐκ τῆς ἀνευ κινήσεως ὀλοκαυτώσεως αὐτοῦ, παντελοῦς ἐλλείψεως ἀγάπης. Τὰποτελέσματα δ' αὐτοῦ συνοδεύονται μετ' ἀναλόγων ἐνδείξεων χαρᾶς ἢ ἀθυμίας ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων, γελώτων δὲ καὶ εἰρωνείας καὶ θορύβου ἐκ μέρους τῶν ἀνδιαφερόντων» ³⁾). Ἐν Σύμῃ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Arnaudoff* ἐνθ. ἀν.—Ἐν Πύργῳ δὲ καὶ Βάρῃ τὴν νύκτα τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου (Δεκεμβρίου 20 ἢ Ἰανουαρίου 29) ψάλλουσιν διὰ τὸν πρῶτον ἀποκρίπτην κόκκους ἀραβοσίτου, καὶ ἂν οἱ περισσότεροι ἀνοίξουν, θὰ ἐκκολαφθοῦν ἀπὸ τῆς ἀγάτῃς τῆς κλώσεως ἀλέκτορες, ἂν δ' ὀλίγοι ὄρνιθες (αὐτ. σ. 16).

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν Χριστοφόρου Ι. Φόρου, καθηγητοῦ. Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης ρίπτουσιν τρεῖς κόκκους ἄλατος εἰς τὸ πῦρ οἱ πάσχοντες ἐκ κεφαλαλγίας. "Αν πατladissent (ἂν σπάσουν) οἱ κόκκοι, συνάγουσιν ὅτι θὰ παρέλθῃ ἡ κεφαλαλγία.

3) *Αθ. Σακελλαρίου* Κυπριακά, Ἀθ. 1890 τ. Α' σ. 716. Τὸ ἔθιμον περιγράφει καὶ ἀνώνυμος Κύπριος ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι Ἐστία τῆς 1 Ἰανουαρίου 1897 σ. 1, ὁπόθεν περὶ ληψὶς ἐν *Revue des tradit. popul.* 1897 σ. 242. Ἔτερος δ' ἐν Κρητικῷ ἀστέρει τ. Α' σ. 89 (30 Ἀπριλ. 1907). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐν Λεμεσῷ Ξ. Π. Φαρμακίδου, οἱ συναρχόμενοι εἰς ἐσπερίδας τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς εἶναι κατὰ τὸ κλειστόν συγγενεῖς. Κἀθηνίκα δὲ πάντες περὶ τὸ πύραυρον (*φουκοῦν*), κρατοῦντες ἀνά χεῖρας κλῶνον ἐλαίας. Ἐκ τούτου ἀποκόπτων ἕκαστος φύλλα θέτει ταῦτα ἀνέστραμμένα, ἐπ' αὐτῶν τὴν ἐπιφθῆν. Καὶ ἂν μὲν τὸ φύλλον τῆς ἐλαίας θερμαινόμενον ἀναπηδῇσῃ καὶ ἀνατραπῇ μετὰ κρότου, θεωρεῖται ὡς ἐνδείξις, ὅτι ὁ ὀνομασθεὶς ἐν τῇ ἐπιφθῇ ἀγαπᾷ τὸν μαντευόμενον, ἂν δὲ τοῦτο δὲν συμβῇ, ὅτι δὲν τὸν ἀγαπᾷ. Ἡ μαντεία ἀπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τρεῖς ἢ καὶ πλεον πρὸς μετῴνα βεβαίωσιν. Πάντως δ' ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῦ ζητεῖται νὰ γνωσθῶσι τὰ συναισθῆματα, πρέπει νὰ εἶναι συγγενὴς τοῦ μαντευομένου, διότι εἰς τὰς οἰκογενειακάς συναθροίσεις θεωρεῖται ἀπρεπὴς ἡ πολυπραγμοσύνη περὶ ἐρωτικῶν σχέσεων. Ἀνακοίνωσις δὲ τοῦ Κυπρίου ἐπίσης Χρ. Γ. Παντελίδου, συντάκτου τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ, προσθέτει εἰς ταῦτα καὶ τὴν λεπτομέρειαν ὅτι κατὰ τὴν ἐσπερίδα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀγίου Βασιλείου αἱ γυναῖκες καίουσιν φύλλα ἐλαίας ἐκκλησιασθεῖσας, εἰς ἐκείνης δηλ. τὴν ὁποίαν λαμβάνουσι κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Βαβῶν, καὶ ἐπιλέγουσι τὴν ἐπιφθῆν Ἀγ Βασίλη βασιλιᾶ κτλ.

ἐπίσης δι' ἐλαίας γίνεται ἡ μαντεία τὴν περαμονὴν τοῦ νέου ἔτους. Αἱ μεμνη-
στευμένοι «ρίπτουν ἐπὶ τοῦ πυράνους ἐλαίας κλώνον χλωρὸν αὐθημερὸν κο-
πέντα· ἐὰν κροτῇ, οἰωνίζονται ὅτι ἀνταγαπῶνται. Τοῦτο πράττουσι καὶ ἄλλοι
ἄγαμοι καὶ ἑγγαμοὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὀρίζοντες θέμα τι, τοῦ ὁποῖου
λαμβάνουσι θετικὴν ἀπάντησιν, ὅταν τὰ φύλλα κροτήσωσιν, ἀρνητικὴν δὲ
ὅταν καῶσιν»¹). Ἐν Τραπεζοῦντι παιδιὰ συνήθως εἶναι τὰ μαντευόμενα διὰ
φύλλων ἐλαίας ἐν οἰκογενειακῇ συναθροίσει κατὰ τὴν περαμονὴν τῆς πρωτο-
χρονίας ἂν τ' ἀγαπᾷ ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὠνομάτισαν ἐπιθέτοντες τὸ φύλλον
ἐπὶ τῆς πυρᾶς· ἢ μετὰ κρότου ῥῆξις τοῦ φύλλου θεωρεῖται καὶ ἐνταῦθα σημεῖον
ἀγάπης, ἢ δὲ ἄψοφος καῦσις ἀδιαφορίας²). Ἐν Λέσβῳ δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν
ἐσπέραν τὰ κοράσια θέτουν εἰς τὸ πῦρ πρινάριον καὶ ἐκ τοῦ κρότου αὐτοῦ
καιομένου μαντεύονται περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου των, καὶ περὶ ὧν ἐν
γένει τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτὰ ζητημάτων, ἂν λ. χ. ἡ φοράδα θὰ γεννήσῃ
πουλάρι καὶ τὰ παρόμοια³). Παραπλήσιος μαντικὸς τρόπος εἶναι ὁ συνειθιζό-
μενος ὁποτεδήποτε καὶ ὅχι ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ ἐν Γκιουμουλτζίνῃ διὰ τῆς καύ-
σεως καρυοφύλλου εἰς τὴν φλόγα τῆς λαμπάδος τῆς Ἀναστάσεως⁴).

Τῶν ἄλλων λαῶν οἱ Βούλγαροι μόνοι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, γινώσκουσι τὸ
εἶδος τοῦτο τῆς μαντικῆς, πιθανότατα παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραλαβόντες.
Διειρηθήθησαν δ' ὅμως παρὰ τοὺς ἀνέχονταί τινες προϋποθέτουσαι τὴν ἐπικρά-
τησιν ἐν τῷ παρελθόντι τοιαύτων προελαίων. Παρὰ τοῖς Λέτταις κατὰ τοὺς
γάμους των ὁ γαμβρὸς καὶ ἡ νύμφη ἀνάπτουσι πῦρ ἐκ ξύλων σημύδας· ἂν
ἀπορῶντος καῶσι τὰ ξύλα εἶναι σημεῖον ὅτι ἐν ὁμονοίᾳ θὰ διέλθωσι τὸν βίον,
ἂν δὲ τρίζοντα καὶ σπινθηρόδραλοντα προοιωνίζονται διχόνοιαν καὶ ἐριδας⁵).
Ἐν τοῖς περιχώροις τοῦ Μέρς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καύσεως κόκκων σίτου ῥι-
πτομένων εἰς τὸ πῦρ κατὰ τὸ δωδεκάημερον μαντεύονται ὁποῖα θὰ εἶναι ἡ
τιμὴ τοῦ σίτου⁶). Ἐν Οὐαλίᾳ προοιωνίζοντο τὸ μέλλον ἐκ τοῦ κρότου τῶν
εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ῥιπτομένων καρυδιῶν⁷). Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ

1) Ζωγράφ. ἀγών Α' 213.

2) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου, Τραπεζ. 1886 τ. Β' σ. 46. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἰω. Βαλα-
δάνη (Λαογραφ. ἀρχεῖον ἀρ. 141 σ. 53) οἱ παῖδες, ἐνίοτε δὲ καὶ πρεσβύτεροι κοινωνοῦντες
τῆς παιδικῆς κατὰ τὴν ἐσπέραν τῶν Καλάνδων, ῥίπτουσι φύλλα ἐλαίας βρέχοντας τῷ σιέλῳ
ἐπὶ τοὺς ἀνθρακᾶς ἐπὶ τῷ ὀνόματί τινος ἐκάστοτε. Καὶ ἂν μὲν τὸ φύλλον μετὰ φόρου
πολλάκις ἀναπηδᾷ, σημεῖον τῆς περ' ἐκείνου ἢ πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπης, τὸ ἀνάπαλιν δὲ
ἂν μὴ ἀναπηδῇσιν ἀλλὰ μεθ' ἀπλοῦν φύσημα καταφλεχθῇ.

3) Folklore 1896 τ. VII σ. 146. Ἐν Ρόδῳ γίνεται χρῆσις τοῦ τρόπου τούτου τῆς
μαντικῆς πρὸς ὑπολογισμὸν τοῦ μεγέθους τοῦ κακοῦ, ἐξ οὗ ἡπειλήθη ὁ βασκανθαῖς. Διότι
πρὸς θαρκαπείαν τῆς βασκανίας γίνεται κάπνισμα διὰ φύλλων κλάδου ἐλαίας, ἐκ τῶν ἐξλο-
γηθέντων ἐπ' ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν μεγάλην ἐβδομάδα· ἐκ τῶν κρότων δὲ τῶν καιομένων
φύλλων συνάγεται ἡ ἐντασις τοῦ κινδύνου, ἐξ οὗ ἀπηλλάγη ὁ κάπνιζόμενος.

4) Λαογραφ. Β' 410, 46.

5) Archiv f. Religionsw. 1899 τ. II σ. 3. 10.

6) Revue des trad. popul. 1896 τ. XI σ. 93.

7) Revue de l' hist. des religions 1898 τ. 38 σ. 337.

ἐπίσης ἦτο ἐν χρήσει μαντική διὰ καρυδίων κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου)¹⁾.

Ἡ προέλευσις τῶν τοιούτων δοξασιῶν εἶναι μὲν δυσδιάγνωστος, ἐπειδὴ αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἀρχαίας μαντικῆς πολλὰ ἔχουσι χάσματα, οὐδὲν ἦττον βασιζόμενοι ἐπὶ τινων ἐνδείξεων δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι διετηρήθησαν ἐν αὐταῖς λείψανα μαντικοῦ εἶδους τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἐν πρώτοις τὸν τρόπον τῆς ἐκ τῶν κρότων μαντικῆς ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ πλαταγώνιον, τὴν παιγνιώδη ἐρωτικὴν μαντείαν τῶν ἀρχαίων. Ἐκάλουν δ' οὕτω τὴν παιδιάν, καθ' ἣν ἐπέθετον φύλλα τοῦ φυτοῦ τηλεφίλου, δηλ. μήκωνος ἢ ἄλλου τινὸς φυτοῦ²⁾ ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς συνηνημένων εἰς σχῆμα κύκλου καὶ ἐπέκρουον διὰ τῆς παλάμης τῆς ἐτέρας χειρὸς· ἂν δ' ἐκ τοῦ κτυπήματος παρήγετο κρότος δυνατὸς ἐσημαίνοντο ὅτι ἀγαπῶνται, τὸ ἀνάπαλιν δὲ ἂν τὸ φύλλον διερρηγνύετο ἀψοφητί³⁾. Ὁ τρόπος οὗτος ἦτο πιθανώτατα γνωστὸς καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους⁴⁾, διετηρήθη δ' ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους⁵⁾ καὶ νῦν ἀκόμη εἶναι παρ' ἡμῖν πανταχοῦ κοινὸς καὶ συνήθης⁶⁾. Ἀλλὰ καὶ εἰς τινας ἄλλους λαοὺς δὲν εἶναι ἄγνωστος⁷⁾. Καὶ ἕτερος παραπλήσιος παιγνιώδης τρόπος μαντικῆς περιγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου⁸⁾ διατηρεῖται ἐπίσης παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς παιδιά, χωρὶς γ' ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν μαντικὴ σημασία⁹⁾.

1) The Book of the Days τ. Α' σ. 550 καὶ Α' σ. 80. Ἐν Worcestershire δὲ τὸ κλάδος τοῦ πρίνου τῶν Χριστουγέννων ἀναπλένεται μετὰ κρότου, θεωρεῖται εὐδαίμονον, τοῖναντίον δὲ δυσδαίμονον (Folk-lore 1909 σ. 115).

2) Κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Θεοκρίτου (Γ' 29) τὸ κρότον εἶναι τὸ φύλλον τῆς μήκωνος, ἄλλοι δὲ βοτάνην ἑτέραν λέγουσιν. Ὁ Kaibel ἐν Hermes 1901 σ. 606—7 ὑποστηρίζει ὅτι τηλεφίλον δὲν εἶναι φυτόν ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς παιδιᾶς.

3) Πολυδ. Θ' 127. Βλ. καὶ Σουίδ. λ. πλαταγώνιον. Θεοκρ. Γ' 29 καὶ Σχολ. αὐτ.

4) Crepitaculum λατινιστὶ ἐλέγετο τὸ πλαταγώνιον, τὸ κρόταλον τῶν παιδῶν, ἀλλ' ἴσως ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ τὸ πλαταγώνιον, εἶχε καὶ τὴν σημασίαν τῆς παιγνιώδους μαντείας.

5) Κατὰ τὸν 7' αἰῶνα μ. Χ. ἀναφέρεται ἡ διὰ τοῦ τηλεφίλου μαντεία ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Ἀγαθίου (Ἀνθολ. Ε' 295), ἡ δὲ μέχρι τοῦ νῦν διατήρησις ὑποδεικνύει πιθανὴν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν τῆς μαντείας, καὶ δὲν πρέπει ἴσως νὰ ὑποταθῇ ὅτι ἡ μναία τοῦ τηλεφίλου ὀφείλεται εἰς ἀρχαίотροπον ζῆλον τοῦ ποιητοῦ.

6) Βλ. Γρηγ. Παλιουρίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία 1815 τ. Β' σ. 192. Πολίτης ἐν Πανδώρα 1867 τ. ΙΗ' σ. 158. Ἐν Ἠπαίρῳ ἡ παιδιά λέγεται χιτυταριαῖς καὶ γίνεται διὰ φύλλων μήκωνος. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γίνεται διὰ φύλλων μήκωνος, ῥόδου, μορέας, περικλυμένου καὶ πλατέων φύλλων ἐν γένει.

7) Διὰ τοῦ μήκωνος ἐν Ὁμβρικῇ (La Calabria 1902 τ. XIV σ. 27). Διὰ φύλλου ῥόδου ἐν Παρισίοις. (Rev. des tradit. popul. 1896 τ. XI σ. 25 : Le secret des amours est dans le bruit sonore ou plat produit par la feuille d' une rose arrondie entre le pouce et l' index).

8) Πολυδ. Θ' 128 : «καὶ μὲν καὶ τὸ κρίνον διπλοῦν ὃν καὶ διάκενον ἐνδοθεν ἐμφυσήσαντες ὡς ὑποπλήσαι πνεύματος, πρὸς τὰ μέτωπα ῥιγνύντες ἐσημαίνοντο τὰ παραπλήσια τῷ κτύπῳ».

9) Κροταλιζοῦσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου σήμερον ἀντὶ κρίνων φύλλα ῥόδου ἢ μήκωνος.

Πρὸς δὲ τὴν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἐκ τοῦ κρότου τῶν καιομένων ἐν τῇ ἐστίᾳ φύλλων ἢ σπόρων μαντικὴν ἀντιστοιχεῖ ἀκριδῶς ἡ δοξασία τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ τριγμοῦ τῶν κατὰ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου καιομένων ἐπὶ τῶν βωμῶν κλάδων ἐσημαίνοντο εὐτυχὲς τὸ ἔτος¹⁾.

Ὁ Lawson²⁾ ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουίδου (λ. οἰώνισμα) ἀνάγει τὰς σημερινὰς διὰ τοῦ πυρὸς μαντικὰς συνηθείας εἰς τὸ οἰκοσκοπικὸν λεγόμενον εἶδος τῆς ἀρχαίας μαντικῆς, συνταυτίζων ταύτας πρὸς τὸ παρὰ Σουίδα παράδειγμα τοῦ εἰδους τούτου «εἰ τρισμός ἐγένετο ξύλων». Ἄν τοῦτο ἦτο ἀκριδὲς οὐδεμία θὰ ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τῆς προελεύσεως τῶν σημερινῶν δοξασιῶν. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ πόρισμα τοῦ Lawson ὀφείλεται εἰς παρανόησιν τοῦ χωρίου τοῦ Βυζαντινοῦ λεξικογράφου. Ἡ πολύτιμος μαρτυρία περὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀρχαίας μαντικῆς εὐρίσκεται ὅχι μόνον εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Σουίδου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν σχολιαστὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ Νόννον³⁾ καὶ τὸν χρονογράφον Γεώργιον τὸν μοναχὸν (τὸν Ἀμαρτωλόν)⁴⁾. Φαίνεται δ' ὅτι οὔτε ὁ Σουίδας, οὔτε ὁ κατὰ ἓνα αἰῶνα παλαιότερος αὐτοῦ χρονογράφος ἀντέγραψαν τὸ σχόλιον τοῦ κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ζήσαντος Νόννου, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἠντλησαν ἐκ παλαιότερας τινὸς πηγῆς. Συνάγομεν δὲ τοῦτο ἐξ ἐπουσιωδестέρων τινῶν διαφορῶν τῶν κειμένων καὶ ἐκ τῆς παραλείψεως ὑπὸ τοῦ Νόννου παραδειγμάτων τινῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ τρισμοῦ τῶν ξύλων. Εἶναι δ' ὁ τρισμός τῶν ξύλων ὅχι ὁ τρισμός τῶν καιομένων ἐν τῇ ἐστίᾳ ξύλων, the crackling of logs on the fire, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Lawson, ἀλλ' οἱ κρότοι, οἱ ἀκροούμενοι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκ τῆς συνεστάσης ἢ αἰουδοῦντος ἄλλου λόγου τῶν ξύλων, τῶν ἐπίπλων, τῶν θύρων, τῶν παραθύρων, τῆς στέγης κττ. Τούτους κρότους τούτους καθὼς καὶ τοὺς κρότους οἵτινες φαίνονται προερχόμενοι ἐκ τῶν λίθων τῶν τοίχων ἢ ἐκ τῶν κεραμῶν ἐξακολουθεῖ καὶ ἡ σημερινὴ δεισιδαιμονία νὰ θεωρῇ ὡς προμηνύοντας τὸ μέλλον. Ὅτι τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Σουίδου εἶναι αὐτόδηλον· ἀλλ' ὡς ἐκ περισσοῦ ἐπιβεβαιώνει τοῦτο καὶ ἡ Ὁμολογία τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, ἐν ᾗ ὑποτίθεται λέγων ὁ ἅγιος ὅτι ὅτε ἦτο μάγος, πλὴν τῶν ἄλλων μαγικῶν τεχνῶν ἐγίνωσκε «καὶ φωνὴν τρισμοῦ παντὸς ξύλου καὶ λίθου»⁵⁾· πρὸς δὲ καὶ ἡ ἐπικὴ παράφρασις τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ ὑπὸ τῆς Αὐγούστης Εὐδοκίας, ἣτις τὴν ῥῆσιν ἐκείνην τῆς Ὁμολογίας παραφράζει διὰ τοῦ ἐξῆς στίχου:

βόμβους δουρατέων σανίδων, πετρῶν δ' ἐθ' ὁμοίως⁶⁾.

Ὅθεν οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι τὰ ἀπὸ τῶν καιομένων ξύλων ἢ ἀνθράκων

1) *Tibul.* II, 5, 81. *Ovid.* *Fast.* I, 75.

2) *Modern Greek Folklore* σ. 327. 328.

3) Εἰς Γρηγορ. Ναζιανζ. κατὰ Ἰουλιανοῦ Α' 72 τ. 36 στ. 1024 Migne.

4) Γεωργίου μοναχοῦ Χρονικὸν σ. 53 Muralt, τ. I σ. 75 De Boor. (Ἀπόσπασμα τούτου τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη παρὰ *Cramer Anecdota graeca* Oxon. τ. IV σ. 240).

5) *Bollandi Acta SS.* Septemb. τ. VII σ. 222.

6) Εὐδοκίας περὶ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ Β' 68 Ludwigh.

προμηνύματα πρὸς τὸ οἰκοσκοπικὸν εἶδος τῆς ἀρχαίας μαντικῆς. Ἄλλ' ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληγες ἐμαντεύοντο ἐκ τῶν κρότων τούτων οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον. Ρωμαῖοι ποιηταὶ ἀναφέρουσι μαντικὰς παρατηρήσεις, πλὴν τοῦ κρότου τῶν ἐπὶ τῶν βωμῶν καιομένων κλάδων, καὶ ἐκ τοῦ πταρμοῦ ἦτοι τοῦ ἀποσπινθηρισμοῦ τῆς φλογὸς τῶν λύχων¹⁾. Πῆτώς δ' ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει δεισιδαίμονας δοξασίας περὶ τοῦ ἐν τῇ φλογὶ γινομένου ψόφου, «ὃν καλοῦσι οἱ μὲν τὸν Ἡφαιστον γελᾶν, οἱ δὲ τὴν Ἑστίαν, οἱ δ' ἀπειλὴν τούτων»²⁾. Ψόφον δ' ἐννοεῖ, ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων καταφαίνεται, τὸν ἐκ τῶν ῥηγνυμένων ἐν τῇ πυρὶ ξύλων, ὅστις ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τινων ὡς σημεῖον ἀπειλῆς θεοτήτων τοῦ πυρός, ἀπαίσια τουτέστι προμηνύων. Ἀτελέστατα γινώσκομεν τὰ τῆς ἀρχαίας ἐμπυροσκοπίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων γνωστῶν ἡμῖν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν συνάφειάν τινα τῶν σημερινῶν δοξασιῶν πρὸς τὰ «ἐμπυρα σήματα». Οἱ Ἰαμίδοι ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἴσως δὲ καὶ οἱ Πυρκόοι ἐν Δελφοῖς, ἐμαντεύοντο προπάντων «ἐκ τῆς τοῦ πυρός ἀναδόσεως». Κοινῶς δ' ἐθεωρεῖτο αἰσιον σημεῖον ἡ μεγάλη καὶ λαμπρὰ φλόξ³⁾· ἡ δὲ βραδεῖα ἄνευ φλογὸς καὶ οἱ τοῦ ἱερείου ἐνομίζετο προάγγελος μεγάλων κακῶν, ὡς σήμερον ἡ μὴ ἀνάφλεξις μετὰ κρότου τῶν ῥιπτομένων εἰς τὴν ἑστίαν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιαῆς σούρδων. Διδακτικὴ δ' εἶναι ἡ σύγκρισις τῶν παρατηρήσεων τοῦ Τειρεσίου ἐν Σοφοκλ. Ἀντιγ. 1006 κέ. (ἐπὶ σποδῷ μυδῶσα κηκίς μηρίων ἐτήκετο κάτυφε κλπ.) πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Βαζυρηνοῦ ἐν τῇ Ἑστίᾳ (1883 τ. ΙΓ' σ. 670) περὶ τῆς διὰ σούρδων μαντικῆς. Τὸ σούρδον τοῦ μελλομένου ἀδελφοῦ τοῦ, ὡς λέγει, «ἐμεῖνε πρὸς τὴν πύλκα πρὸς τὸ βάλλεσθαι γὰρ καὶ ἀκίνητο, ὥστε πού ἐμαύρισε καὶ ἐκαπνίσσε καὶ ἐφείρεν ὀλίγο καὶ ἐκάηκε». Ἐν τῇ χωρίῳ τῶν Εὐριπίδου Φοινισσῶν στ. 126 κέ., εἰς ὃ περιλαμβάνονται σχεδὸν πάντα ὅσα περὶ τῆς ἀρχαίας ἐμπυροσκοπίας ἡξεύρομεν, ἀναφέρεται ὅτι οἱ μάντεις «ἐμπύρους ῥήξεις ἐνώμων», ἐπεσκόπουν δηλ. τὰς ῥήξεις τῶν καιομένων ἐν τῇ πυρὶ μελῶν τοῦ ἱερείου, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην ἐρμηνείαν τοῦ Δ. Ν. Βερναρδάκη, βασιζομένην καὶ εἰς τὰς ἐξηγήσεις τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν, τὰς ὁποίας πολλοὶ τῶν ἄλλων ἐκδοτῶν ἀπορρίπτουσιν ἢ παρερμηνεύουσιν. Ἐκ παρατηρήσεων δὲ τῶν ῥήξεων, εἴτε τῶν ἐν τῇ ἑστίᾳ ξύλων εἴτε τῶν ἐν αὐτῇ τιθεμένων φύλλων ἢ κλάδων, συνίστανται καὶ αἱ σημεριναὶ μαντικαὶ δοξασίαι καὶ μαντικαὶ ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ συνήθειαι. Καὶ ἡ μὲν παρατήρησις τῶν κρότων τῶν καιομένων ξύλων δυνατόν καὶ ὡς πυρομαντεία νὰ ὀρισθῇ, ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καύσεως τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐμβαλλομένων εἰς τὴν πυρὰν φύλλων μαντικὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐμπυροσκοπία⁴⁾.

1) *Propert.* IV, 3, 60. *Ovid.* *Heroid.* XIX 151—2 «sternuit et lumen - et nobis prospera signa dedit».

2) Ἀριστοτέλ. *Μετεωρολ.* Β' 9 σ. 369.

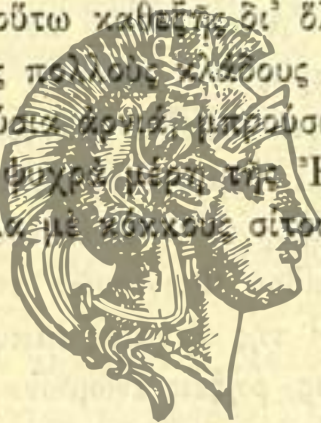
3) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Stengel* *Opferbräuche der Griechen*, Berlin 1910 σ. 98.

4) Ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐσυνήθειζτο ἐν Ἑλλάδι ὁμοίος τρόπος μαντικῆς ἐμφαίνει τὸ κεφάλαιον τοῦ νομοκάνονος, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν ἐν *Λαογραφ.* Δ' 386,3, ὅπου γίνεται λόγος περὶ γυναικῶν, αἵτινες «ρίκτους εἰς τὴν ἑστίαν τὸ ῥαβδί».

Εἰς τὴν ἐμπυροσκοπίαν καταλέγεται καὶ ἡ τοσοῦτον παρ' ἡμῖν συνήθης πλάτοσκοπία, περὶ τῆς ὁποίας ἰδιαίτερος λόγος θὰ γίνῃ προσεχῶς.

|| Προσθήκη. Ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀνωτέρω ἐν σ. 157—8 μαρτυριῶν περὶ μαντικῆς διὰ φύλλων ἐλαίας, πρόσθετες ὅτι καὶ ἐν Ἡπείρῳ «κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πρωτοχρονιάς κόπτουσι κλάδους ἐλαίας, οὓς κρεμῶσιν ἔξωθεν τῆς θύρας τῶν οἰκιῶν, εἰσάγοντες αὐτοὺς ἐντὸς τῆς οἰκίας τὸ ἑσπέρας μετὰ τὸ δεῖπνον· καθαρίζουσι τὸ κέντρον τῆς γωνίας» (ἐστρωμένης συνήθως μὲ πλάκας), «ἀφοῦ καθάρίσωσι τὸ κέντρον τῆς πλακῆς, ἐκλέγουσιν ἐκ τῶν κλάδων τῆς ἐλαίας τὰ νεώτερα τῶν φύλλων, θέτοντες πρῶτον ἐν ἑξ αὐτῶν ἐπὶ τῆς κεκαθαρισμένης πλακῆς πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ λέγουσιν: "Αἱ Βασίλης ἔρχεται, Γεννάρης ξημερώνει, χρόνους πολλούς". Ἄν δὲν ἀνατιναχθῇ τὸ φύλλον, ταρασσόνται: πάντες θεωροῦντες τοῦτο κακὸν οἰωνόν· «ἐξακολουθοῦντες ῥίπτουσι δεύτερον ἐλαιόφυλλον ἐν ὀνόματι τοῦ κεφαλονοικοκύρη (οἰκογενειάρχου) καὶ οὕτω διαδοχικῶς ῥίπτουσι κατὰ σειράν, τοῦτέστι κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐνὸς ἐκάστου ἐν ἐλαιόφυλλον δι' ἑκάστον μέλος τῆς οἰκογενείας, εἴτα ἀφοῦ ῥίψωσι κατ' ὄνομα δι' ὅλα τὰ ἄρρενα μέλη, ἄρχονται νὰ ῥίπτωσι καὶ διὰ τὰ θήλεα, ἀρχόμενοι ἐκ τῆς μάμμης, ἂν ὑπάρχῃ», εἶδεμὴ ἀπὸ τὴν Μεγάλην (τὴν πρεσβυτέραν τὴν ἡλικίαν) καὶ οὕτω καθῆξας δι' ὅλα τὰ θήλεα μέλη. Ἐπειτα διὰ τὰ κατοικίδια ζῶα, θέτοντες πολλοὺς κλάδους ὁμοῦ ἐπὶ τῶν ὁποίων ῥίπτουσι μπρούσιαν, λέγοντες «μπρούσια ἀρνί, μπρούσια κατσίκια κλπ. μπρούσια γρόσια. — Εἰς πολλὰ ὄρεινὰ ἢ ψυχρὰ μέρη τῆς Ἡπείρου, μὴ ἔχοντες ἐλαίας, ἐντικαθιστοῦσι τὰ ἐλαιόφυλλα μὲ κόκκους σίτου»¹⁾ ||

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ποτ. ΠΠ. Γ' 277 (βρίσκω 41).

1) Ὁ Πύρρος, ἐφημ. Ἀθ. 29 Δεκεμβρ. 1905.